

# KAYIT DIŞI EKONOMİNİN VERGİLENMESİ İÇİN BAZI ÖNERİLER

Belkise YILMAZ  
Vergi Denetmeni

**S**on zamanlarda vergi gündeminde kayıt dışı ekonominin vergilendirilmesi bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin çok büyük boyutlarda olduğu, dolayısı ile vergi dışı kalan gelir ve harcamaların da çok fazla olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde doğan vergi kaybının çok fazla olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Vergilendirilmeyen kayıt dışı ekonominin büyük boyutlarda olduğu hiç tartışma konusu olmamakta, ancak büyüklüğün tutarı konusunda değişik rakam ve oranlar hesaplanmaktadır. Kayıt dışı kalarak vergilendirilmeyen gelir ve harcamaların tutar veya oranlarının hesaplanması mutlaka bazı kabulleri gerektirir. Bu kabullerin doğruluk ve temsil nitelikleri de ayrıca tartışmaya açık olur. Bu nedenle rakamlar konusuna girmeyi düşünmüyoruz. Ancak bu kayıt dışı ekonomiyi vergilemek için alınacak önlemlerin önemini artırmaktadır. Şimdi bu önlemleri ele alalım.

## A -YAYGIN VE YOĞUN DENETİM

Uygulamada kayıt dışı ekonominin vergilenmesinde baş vurulan önlemlerin esas olarak kayıt nizamı ve belge düzeni denetimi olan ve yaygın yoğun denetim denilen yoklama ile buna ilişkin cezalar olduğu görülmektedir. Yaygın ve yoğun denetime

Katma Değer Vergisinin yürürlüğe girmesi ile ağırlık verilmiştir. Bu yolla vergi denetimine etkinlik kazandırılarak, belge düzeninin oturtulacağı ve kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomi içine çekileceği düşünülmüştür. Ancak zaman içinde kayıt dışı ekonomi küçülmek yerine, aksine büyümüştür. Halen de yaygın ve yoğun denetim kayıt dışı ekonominin vergilenmesinde en önemli, belki de tek önlem olarak görülmektedir.

Üzerinde önemle durulan yaygın ve yoğun denetimler sonucunda kesilen cezalar 1990 yılında 87 milyar, 1991 yılında 75 milyar, 1992 yılında 22 milyar liradır<sup>(1)</sup>. Rakamlarda ne kadarının tahsil edildiği, ne kadarının yargıda terkin edildiği, ne kadarının VUK'nun 376. maddesinden yararlanılarak indirimli ödendiğini bilemiyoruz.

Yaygın ve yoğun denetim diye adlandırılan yoklamanın amacı, mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmektir (VUK Mad. 127) Yoklama cari dönem içinde yapılan bir denetimdir ve yalnız tesbite yöneliktir. Esas sonucunu tesbitlerin kullanılabilirliğine göre daha sonra gösterir. Ancak yeterli ve kullanılabilir tespit yapılmadıkça sonradan bu tespitlere dayanılarak vergi tarhiyatı yapılamaz. Böylece, yoklamalarda işi ile ilgili olarak hiç tespit yapılmayan veya yeterli tespit yapılmamış olan kişiler vergilenmekten kurtulurlar. Yine, tespitler yapılmış olsa bile vergi incelemesinde yalnız yoklamalarda yapılmış tespitlere dayanılarak, yükümlünün gelirinin tam ve doğru olarak tespiti mümkün değildir. Oysa vergi incelemesinde maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır (VUK. Mad. 134)

Kayıt dışı ekonominin vergilenmesinde yoklama mutlaka bir araçtır. Ancak, diğer önlem ve araçlarla birleşmeli ve onlarla birlikte kullanılmalıdır.

## B -İNCELEME - SERVET İNCELEMESİ

Vergi incelemesi vergi sistemimizin vazgeçilmez bir unsurudur. Çünkü beyan esasına dayanan bir vergi sisteminde vergi kaçakçılarının da olması kaçınılmazdır. Bu kaçakları tesbit etmenin yolu da vergi incelemesidir. Ancak, servet harcama beyanlarını içermeyen bir vergi incelemesinin ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu tam olarak araştırma, tespit etmek ve sağlamak fonksiyonunu yerine getireceği de iddia

(1) Gelirler Genel Müdürlüğü Vergi İstatistikleri Yıllığı.

edilemez. Hele hele bizim ekonomimiz gibi kayıt dışı kısmı büyük boyutlarda olan bir ekonomide servetteki artış ile harcamalar toplamının dönem için beyan edilen gelire göre fazla olması durumunda bu fazlalığın mükellefçe açıklanmasını istemek olan servet incelemesini içermeyen vergi incelemesinin kendisine atfedilen fonksiyonu yerine getirmesi mümkün değildir. Bu bakımdan servet incelemesi vergi sisteminin içinde mutlaka bulunması gereken bir unsurdur.

Servet incelemesinin vergi sistemimize yeniden getirilmesi ve tüm düzeylerdeki vergi inceleme elemanlarınca etkin olarak kullanılması bir taraftan somut olarak kayba uğrayan vergilerin tahsilini sağlarken diğer taraftan da yaratacağı psikolojik etki ile kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomi içine girmesine yardımcı olacaktır.

### **C -HERKESE MÜKELLEFİYET NUMARASI VERİLMESİ VE İŞLEMLERİN İZLENMESİ**

Amerika Birleşik Devletleri'nde vatandaş olsun ya da olmasın herkes sosyal güvenlik kanunlarından yararlanmaktan, bankada hesap açmaya kadar her tür sosyal ve ekonomik haktan yararlanmak için sosyal güvenlik numarası denilen bir numara almak zorundadır. Bu numara aynı zamanda mükellefiyet sicil numarasıdır<sup>(2)</sup>. Kişilerin yaptıkları işlemler ve elde ettikleri gelirler bilgi verme mekanizması ve bilgi işlem sistemi kullanılarak izlenmektedir. Söz konusu numaranın yapılan işlemde karşı tarafa veya geliri ödeyecek olana verilmemesi hali için ek önlemler getirilmiştir. Örneğin, faiz veya kâr payı ödemeleri stopaja tabi olmadığı halde böyle bir durumda stopaj yapılmaktadır. Ayrıca ceza uygulaması da söz konusudur. Sosyal güvenlik numarası bilinerek yapılan işlemin gelir idaresine bildirilmesi ve bunun gelişmiş bir bilgi işlem sisteminde değerlendirilmesi ile vergi idaresi vergiyi doğuran olaylara hakim olabilmektedir.

Ülkemizde de Gelirler Genel Müdürlüğü'nce bilgi işlem sistemi içerisinde böyle bir uygulamaya geçilmesi kayıt dışı ekonominin vergilenmesinde çok önemli bir adım olacaktır. Ancak bu uygulama zaman isteyen, ülke çapında bir bilgi işlem sistemi gerektiren bir uygulamadır. Fakat şimdiden hazırlıklarına başlanarak bilgi işlem sisteminin geliştirilmesinin ve genişletilmesinin de bu yönde yapılması ileriki yıllar için kazanılmış zaman olacaktır.

---

(2) Kazım Yılmaz- ABD'de Vergi Cezaları ve Vergi Yargısı - Bilim Raporu

## **D - SONUÇ**

Kayıt dışı ekonominin büyük boyutlarda olduğu ve ekonominin vergilenmesi için çaba sarf edilen ülkemizde başvurulan yaygın ve yoğun denetim bunu başarmanın tek aracı değildir. Tek başına etkin olması da beklenemez. Servet incelemesini içermeyen vergi incelemesinde gelir tam olarak kavranamamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin vergilendirilmesi için servet beyanı ve servet incelemesi getirilmeli ve servet incelemesi yöntemi tüm düzeylerdeki vergi inceleme elemanlarınca etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Diğer taraftan herkesin bir mükellef sicil numarası alması, yapılan işlemlerde bu numaranın karşı tarafa veya geliri ödeyene verilmesi, karşı tarafın veya geliri ödeyenin de bunu vergi idaresinin bilgi işlem merkezine bildirmesinin sağlanması kayıt dışı ekonominin belgelenmesinde etkin bir önlem olacaktır. Bunun uygulamaya geçilme hazırlıklarının da gelir idaresinin bilgi işlem sistemini bütün yurttan kurması beklenmeden yapılması gerekmektedir.